

УДК 321.9

П. В. Холодило

*ад'юнкта кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ***ПРИЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
НА ПІДСТАВІ УГОД (АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОЇ ПРАКТИКИ)**

Певну роль у появі зазначеного інституту зіграла практика застосування угоди про визнання провини, поширена в кримінальному судочинстві США. Аналіз правової природи досудової угоди про співпрацю показав, що останній не є різновидом угоди про визнання провини, має свої відмінні риси, реалізується за строго визначеними в кримінально-процесуальному законі правилами. Виявлено критерії їх розмежування. До них відносяться: форма угоди; категорії злочинів, ініціатор угоди; стадія кримінального судочинства; учасники угоди; умови укладення угоди; визнання провини; порядок розгляду і вирішення кримінальної справи в суді, межі оскарження вироку [5, с. 21].

У розділі 40.1 КПК РФ вказується, що обвинувачений (підозрюваний) наділений процесуальним правом заявити клопотання з моменту початку кримінального переслідування до оголошення про закінчення попереднього слідства. Здається, що встановлення такого процесуального інтервалу обумовлено тим, що посадова особа порушує кримінальну справу не тільки щодо конкретної особи, а й за фактом вчиненого або підготовлюваного злочину. Висновок подібної угоди стане можливим лише після того, як піддана кримінальному переслідуванню особа набуде процесуальний статус обвинуваченого (підозрюваного) [4].

КПК України, ст. 474, передбачає чіткий порядок судового провадження на підставі угод:

1. Якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, обвинувальний акт із підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду. Прокурор має право відкласти направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою до отримання висновку експерта або завершення проведення інших слідчих дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені зі спливом часу, або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату у разі відмови суду в затвердженні угоди.

2. Розгляд щодо угоди проводиться судом під час підготовчого судового засідання за обов'язкової участі сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження. Відсутність інших учасників судового провадження не є перешкодою для розгляду.

3. Якщо угоди досягнуто під час судового провадження, суд невідкладно зупиняє проведення процесуальних дій і переходить до розгляду угоди.

4. Перед ухваленням рішення про затвердження угоди про визнання винуватості суд під час судового засідання повинен з'ясувати в обвинуваченого, чи цілком він розуміє:

1) що він має право на судовий розгляд, під час якого прокурор зобов'язаний довести кожну обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого його обвинувачують, а він має такі права:

– мовчати, і факт мовчання не матиме для суду жодного доказового значення;

– мати захисника, у тому числі на отримання правової допомоги безоплатно у порядку та випадках, передбачених законом, або захищатися самостійно;

– допитати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подати клопотання про виклик свідків і подати докази, що свідчать на його користь;

2) наслідки укладення та затвердження угод, передбачені статтею 473 КПК України;

3) характер кожного обвинувачення, щодо якого він визнає себе винуватим;

4) вид покарання, а також інші заходи, які будуть застосовані до нього у разі затвердження угоди судом.

5. Перед прийняттям рішення про затвердження угоди про примирення суд під час судового засідання повинен з'ясувати в обвинуваченого, чи цілком він розуміє:

1) що він має право на справедливий судовий розгляд, під час якого сторона обвинувачення зобов'язана довести кожну обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого його обвинувачують, а він має такі права:

– мовчати, і факт мовчання не матиме для суду жодного доказового значення;

– мати захисника, у тому числі на отримання правової допомоги безоплатно у порядку та випадках, передбачених законом, або захищатися самостійно;

– допитати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подати клопотання про виклик свідків і подати докази, що свідчать на його користь;

2) наслідки укладення та затвердження угод передбачені статтею 473 КПК України;

3) характер кожного обвинувачення;

4) вид покарання, а також інші заходи, які будуть застосовані до нього у разі затвердження угоди судом [3].

Крім того, перед прийняттям рішення про затвердження угоди про примирення суд під час судового засідання повинен з'ясувати у потерпілого, чи цілком він розуміє наслідки затвердження угоди, передбачені статтею 473 КПК України.

6. Суд зобов'язаний переконатися у судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді. Для з'ясування добровільності укладення угоди у разі необхідності суд має право витребувати документи, у тому числі скарги підозрюваного чи обвинуваченого, подані ним під час кримінального провадження, та рішення за наслідками їх розгляду, а також викликати в судові засідання осіб та опитувати їх.

7. Суд перевіряє угоду на відповідність вимогам цього кодексу та/або закону. Суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо:

1) умови угоди суперечать вимогам цього кодексу та/або закону, в тому числі допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є більш тяжким, ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди;

2) умови угоди не відповідають інтересам суспільства;

3) умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб;

4) існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним або сторони не примирилися;

5) очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань;

6) відсутні фактичні підстави для визнання винуватості.

У такому разі досудове розслідування або судові провадження продовжуються у загальному порядку.

8. Повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні не допускається [3].

Подібного роду угоди, як показує зарубіжна та вітчизняна практика кримінально-процесуальної діяльності, зазвичай, починаються з усної негласної домовленості захисника зі слідчим про зміну запобіжного заходу на менш тяжку в обмін на інформацію, що має важливе значення по справі кримінального провадження. Наприклад, яскраво подібні «джентльменські» угоди можуть практикуватися у справах кримінального провадження про придбання наркотиків для особистого вживання. Обвинувачені у таких справах, як правило, не поспішають давати показання проти збувальників наркотиків, поки слідчий не стимулює їх процесуальну позицію перспективою вийти зі слідчого ізолятора. Слідчий же максимально зацікавлений у залученні до кримінальної відповідальності не тільки покупця наркотичних засобів,

але і збувальників. В іншому випадку на кожну десятку справу, спрямовану в суд, слідчий має одну справу, в якій призупинено впровадження за невідновленням особи, що підлягає залученню в якості обвинувачуваного. Тим самим позитивний результат роботи врівноважується негативним, що майже автоматично веде до зниженню ефективності розслідування справи кримінального провадження [5].

Наведена ситуація не що інше, як реакція дійсності на надмірні авторитарні принципи ведення справи кримінального провадження та встановлення істини, що не враховує диспозитивний метод правового регулювання і знижує ініціативну діяльність суб'єктів доказування.

Негативні прояви подібної практики обумовлюються: відсутністю легального, нормативно передбаченого механізму компромісу, чіткої фіксації порядку укладання угоди, правового становища суб'єктів, гарантії реалізації їх прав і обов'язків; прямим порушенням завдань кримінального судочинства про відповідальність за кримінальні правопорушення; в деяких випадках перевищення посадовими особами кримінального судочинства (слідчим, прокурором, слідчим-суддею) своїх повноважень, що межують із халатністю; відкритим проявом «палочної» системи, що ставить ефективність розслідування справи в пряму залежність від кількісних показників протидії злочинності.

Слід визнати, що виділення правовідносин в якості елемента кримінально-процесуального механізму кримінального провадження на підставі угоди між підозрюваним та правоохоронними органами дозволяє оцінити наявність необхідних і достатніх процесуальних засобів для захисту прав учасників кримінального судочинства. Неefективна законодавча регламентація прав і обов'язків учасників цих правовідносин є причиною дисбалансу законних інтересів учасників кримінального процесу.

Важливим елементом механізму угоди є акт реалізації норм права. Актом реалізації права в кримінально-процесуальному механізмі угоди є клопотання обвинуваченого або підозрюваного про укладення угоди про співпрацю зі слідством – констатується у КПК України як угода у кримінальному провадженні, складена прокурором за участю обвинуваченого (підозрюваного) та його адвоката – захисника [3]. Так, акти реалізації прав і обов'язків є фактична поведінка суб'єктів правовідносин щодо здійснення прав і виконання обов'язків. За допомогою зазначених актів задовольняються інтереси учасників кримінального провадження.

Акти застосування права, як елемент механізму кримінального провадження на підставі угод, майже у всіх випадках мають індивідуально-владний характер, оскільки виходять від органів, які

здійснюють розслідування і діють по відношенню до конкретного учасника процесу. За допомогою цих актів задовольняють спільні інтереси суб'єктів правовідносин, у тому числі і відносин з угод про визнання винуватості та примирення.

Крім того, за ст. ст. 473, 474 КПК України угода укладається у письмовій формі на паперовому носії у вигляді окремого процесуального документа, який підписується зазначеними сторонами. Його структура включає в себе: вступну частину, яка містить реквізити сторін; описову, яка констатує фактичні обставини; мотивувальну, де дається обґрунтування прийнятого рішення, і резолютивну. Для кримінального процесу України складання зазначеного документа є нововведенням, ним підтверджується факт укладення самої угоди [3].

У зв'язку з тим, що в процесі здійснення кримінально-процесуальної діяльності є велика небезпека обмеження конституційних прав і законних інтересів особистості, великого значення набувають морально-етичні вимоги до порядку провадження у справі кримінального провадження, які визначають правосвідомість, як елемент механізму кримінально-процесуального регулювання [1].

Якщо говорити про сторону захисту, захиснику забороняється використовувати прийоми, які спрямовані на спотворення фактів, умисне затягування слідства, пред'явлення сумнівних доказів тощо. Захисник не має права діяти всупереч законним інтересам обвинуваченого або підозрюваного, надавати йому допомогу, керуючись особистими інтересами; приймати по справі протилежну позицію, діяти проти волі підзахисного за винятком тих випадків, якщо адвокат-захисник упевнений в тому, що підзахисний себе обмовляє; відкрито заявляти про винність підзахисного, якщо він її заперечує. Слід зазначити, що і сторона звинувачення у разі надання обвинуваченому чи підозрюваному сприяння слідству по справі завищувати кваліфікацію скоєного цією особою злочину. У зв'язку з цим можна сказати, що правосвідомість підвищує рівень всього кримінально-процесуального механізму провадження по справі на підставі угоди. Чим вище рівень правосвідомості в учасників кримінально-процесуальних відносин, у тому числі, пов'язаних і з угодою по справі кримінального провадження, тим надійніше діє механізм правового регулювання.

У кримінальному процесі України, як правило, початок кримінального переслідування збігається з прийняттям конкретних процесуальних рішень, як то: порушення справи кримінального провадження щодо конкретної особи; затримання особи за підозрою у скоєнні злочину; застосування до особи заходу забезпечення кримінального провадження до пред'явлення обвинувачення; залучення особи в якості обвинуваченого. Беручи до уваги вищесказане, можна дійти висновку, що

вказане волевиявлення обвинуваченого або підозрюваного обмежується певними процесуальними межами, встановленими в імперативному порядку кримінально-процесуальним законодавством.

Також слід звернути увагу на відсутність вказівки в законі про те, що особа (обвинувачений, підозрюваний), яка бажає співпрацювати зі слідством, має обов'язково визнати свою винуватість або погодитися з пред'явленим обвинуваченням.

У зв'язку з цим представляється необхідним з'ясувати питання про співвідношення таких правових категорій, як «визнання винуватості» і «згода з пред'явленим обвинуваченням». Серед науковців-процесуалістів до сих пір немає єдиної думки щодо змісту зазначених правових категорій, але це тема іншого наукового дослідження.

Отже, здійснюючи дослідження порядку укладення та подальшої реалізації кримінально-процесуального механізму провадження на підставі угод, аналізуючи в цьому аспекті матеріальне і процесуальне право, правову теорію, правозастосовчу практику, ми дійшли висновку, що процесуальне призначення кримінально-процесуального механізму кримінального провадження на підставі угод полягає в сприянні швидкому й ефективному виявленню і розслідуванню інших правопорушень, раніше не відомих правоохоронним органам; процесуальної економії; оптимізації кримінального процесу; гарантованому зниженні обвинуваченому (підозрюваному) покарання у разі наявних на це законних підстав.

Література

- 1 Конституція України // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
- 2 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 // ВВРУ, 2001. – № № 25, 26. – Ст. 131.
- 3 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.01.2012 року ВР № 4656. – 6 с.
- 4 Кримінально-процесуальний кодекс РФ від 18 грудня 2001 року, № 174-ФЗ.
- 5 Тертишна О.О. Кримінально-процесуальний механізм досудової угоди про співпрацю: дисертація ... кандидата юридичних наук: 12.00.09 / О.О. Тертишна // [Місце захисту: Воронежський державний університет]. – Воронеж, 2014. – 206 с.

Анотація

Холодило П. В. Призначення процесуального механізму кримінального провадження на підставі угод (аналіз міжнародної практики). – Стаття.

Стаття присвячена вивченню процесуального механізму кримінального провадження на підставі угод, зміст, функції та можливості їх реалізації в кримінальному процесі, використовується аналіз вітчизняної та міжнародної практики.

Ключові слова: механізм кримінального провадження, кримінальне провадження, прокурор, слідчий, інститут угод, кримінальне судочинство, кримінальний процес, розслідування справи кримінального провадження, процесуальні дії, права та законні інтереси учасників кримінального судочинства.

Аннотация

Холодило П. В. Назначение процессуального механизма уголовного производства на основании соглашений (анализ международной практики). – Статья.

Статья посвящена изучению процессуального механизма уголовного производства на основании договоров, содержание, функции и возможности реализации их в уголовном процессе, используется анализ отечественной и международной практики.

Ключевые слова: механизм уголовного производства, уголовное производство, прокурор, следователь, институт соглашений, уголовное судопроизводство, уголовный процесс, расследование дела уголовного производства, процессуальные действия, права и законные интересы участников уголовного судопроизводства.

Summary

Holodylo P. V. Appointment Procedure mechanism of criminal proceedings on basis of agreements (analysis of international practice). – Article.

This article is devoted to study of mechanism of procedural criminal proceedings on basis of agreements, content, features and functionality of their realization in criminal process, using analysis of domestic and international practice.

Key words: mechanism of criminal proceedings, criminal proceedings, prosecutor, investigator, institution transactions, criminal justice, criminal procedure, investigation of criminal proceedings, proceedings, rights and legitimate interests of participants in criminal proceedings.